

Валентин СЕРДЮК,
 заступник керівника апарату
 Вищого спеціалізованого суду України
 з розгляду цивільних і кримінальних справ,
 доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН

Необхідність існування судової влади обумовлюється покладенням на неї особливої функції – захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Суд у процесі здійснення правосуддя повинен забезпечити захист усього комплексу соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини. В такому розумінні судовий захист уявляється як найвища гарантія забезпечення прав і свобод громадян та юридичних осіб, оскільки суд займає визначене конституційними приписами становище в системі органів державної влади. Суть права на судовий захист полягає в тому, що воно належить до правового статусу, закріпленого і гарантованого Конституцією України, характеризуючи при цьому правове становище громадян у системі політико-економічної та соціальної організації суспільства. Закріплення на рівні Основного Закону зазначеного права вносить визначеність до суб'єктного складу правовідносин.

Тобто поняття права на судовий захист має комплексний характер і містить у собі основні елементи правосуддя, зокрема такі: 1) закріплену законом можливість особи звернутися до суду з вимогою про захист її порушеного права; 2) орган правосуддя, здійснюючи судочинство у відповідній формі, у такий спосіб реалізує судову владу; 3) право здійснювати правосуддя належить тільки судовим органам, оскільки присвоєння функцій правосуддя ким-небудь іншим, а також делегування функцій судів не допускається; 4) необхідність установаження юридичного і фактичного обґрунтування в суді заявленої вимоги шляхом реалізації конституційних і законодавчих приписів щодо змагальності.

Стаття 1 Конституції України проголосила, що наша держава є демократичною, соціальною та правовою. У ч. 2 ст. 3 її закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Втілення в життя

вказаних положень Основного Закону неможливе без ефективного механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Тому насамперед має йти про право на судовий захист. Актуальність проблеми забезпечення цього права для ефективного функціонування правової держави пояснюється і тим, що судовий захист, з одного боку, є самостійним громадянським правом, а з іншого – гарантією забезпечення інших прав і свобод людини.

З точки зору цього дослідження в контексті змагальності сторін у судовому процесі суттєвим є визначення змісту права на судовий захист. Серед науковців вітчизняну Конституцію вважають однією з найдемократичніших і найдосконаліших у світі, зокрема її розділи I та II. Однак чи належним чином вона врегульовує питання про забезпечення права на судовий захист? Чи закріплює Основний Закон усі необхідні вимоги, без додержання яких таке право не може бути гарантоване?

Для з'ясування цього проаналізую приписи ст. 55 Конституції України, у ч. 1 якої зазначено, що «права та свободи людини і громадянина захищаються судом», оскільки саме це положення вбачається вихідним. Водночас правова конструкція, застосована законодавцем, недосконала з огляду на правила юридичної техніки. Так, із міжнародних документів щодо прав людини, зокрема Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, випливає, що в них для закріплення права на судовий захист використовується інша фундаментальна формула, зміст якої полягає в тому, що «кожен має право на судовий захист».

Однак приписи ст. 55 Основного Закону не дають можливості повною мірою осягнути зміст права на судовий захист. Наведене положення є лише верхівкою айсберга, оскільки сутнісний зміст права на судовий захист розкривається через його елементи. Тому системний аналіз конституційних приписів дозволяє виявити групи норм, які закріплюють право на звернення до суду в окремих випадках: 1) право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55 Конституції); 2) право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання (ч. 5 ст. 29 Конституції); 3) судовий захист права на спростування недостовірної інформації про себе та членів своєї сім'ї і права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ч. 4 ст. 32 Конституції України). З наведеного вбачається, що у цьому разі йдеться не про право на судовий захист як такий, оскільки зазначені положення підлягають застосуванню в конкретно визначених правовідносинах.

Визнання принципу прямої дії Конституції України можна розглядати як форму закріплення права на судовий захист, оскільки у ч. 3 ст. 8 її встановлено, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина гарантується безпосередньо на підставі Конституції України. Однак і це положення проблематично визначити як закріплення права на судовий захист. По-перше, право на звернення до суду є лише одним з елемен-

тів права на судовий захист. По-друге, ч. 2 ст. 8 гарантує право на звернення до суду лише на підставі самої Конституції України. До того ж Основний Закон містить ряд статей, які вимагають наявності судового рішення для обмеження певного права.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 29 Конституції України ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Згідно з ч. 2 ст. 30 Конституції України вмотивоване рішення суду необхідне і при проникненні до житла чи до іншого володіння особи, проведенні в них огляду чи обшуку. Частина 3 ст. 47 Основного Закону встановлює, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. В цьому контексті зауважу, що принцип непорушності права приватної власності, закріплений у ч. 4 ст. 41 Конституції України, забезпечується, зокрема, і конституційним приписом ч. 6 цієї самої статті щодо можливості застосування конфіскації майна виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Крім того, Конституція України вимагає судового рішення і для обмеження деяких політичних прав. Так, відповідно до ч. 4 ст. 37 заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку. Частина 2 ст. 39 Основного Закону встановлює, що обмеження реалізації права громадян збиратися мирно, без зброї, і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку: з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Окремо слід розглянути положення ч. 1 ст. 62 Конституції України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду (принцип презумпції невинуватості). Отже, на жаль, норми Конституції України не дають відповідь на питання, що таке право на судовий захист і що є суттю цього права.

Для вирішення питання про правове регулювання права на судовий захист доцільно звернутися до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) та до чинних галузевих процесуальних законів. Так, у ч. 1 ст. 7 Закону кожному гарантується захист прав, свобод і законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Наведені положення відповідають формулюванням, закріпленим у міжнародних договорах про права людини. Однак детальний аналіз ст. 7 Закону дає підстави для висновку, що надалі право на судовий захист фактично зводиться до права на звернення до суду, розгляд справи та участь у розгляді своєї справи. Зазначені інші права і гарантії мають самостійне змістовне та правове навантаження і не належать до права на судовий захист. У свою чергу приписи чинного процесуального законодавства виокремлюють різні елементи права на судовий захист, які також викладені або як окремі процесуальні права, або як принципи судочинства. Отже, внутрішнє національне законодавство не розглядає право на судовий захист як систему встановлених прав та правових принципів.

Щодо міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що становлять частину вітчизняного законодавства, то необхідно звернути увагу на приписи Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який закріплює обов'язковість виконання на території України як учасника Конвенції рішень Європейського суду з прав людини, а також використання практики цього суду. Тобто вітчизняні суди зобов'язані використовувати у своїй практиці не тільки положення Конвенції, а й рішення та практику Європейського суду з прав людини.

Зважаючи на те, що право на судовий захист входить до переліку прав, що захищаються Конвенцією, доцільно виокремити ті його елементи, які є обов'язковими в аспекті практики Європейського суду з прав людини. Так, у ст. 6 Конвенції закріплене право на справедливий суд. Зокрема, у ч. 1 цієї статті зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – якщо за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Виходячи з конструкції ч. 1 ст. 6 Конвенції, у ній закріплені такі елементи права на судовий захист: а) право на розгляд справи; б) право на справедливість судового розгляду; в) право на публічність розгляду справи та проголошення рішення; г) право на розумний строк розгляду справи; г) право на розгляд справи судом, встановленим законом; д) право на незалежність і безсторонність суду.

Загалом звернення до суду ще не означає надання власне судового захисту. Тому тільки у процесі розгляду справи суд встановлює дійсність порушення прав заявника і конкретизує, яку саме норму закону необхідно застосувати з метою їх ефективного судового захисту. Без установлення юридичних фактів та застосування правових норм, що регулюють спірні правовідносини, судовий захист відсутній. Вирішити правовий спір означає надати судовому захисту обґрунтовані вимоги або захистити від необґрунтованих посягань, зважаючи на необхідність дотримання принципу змагальності сторін судового процесу.

Судовий захист неможливий без прийняття відповідним судовим органом владного акта – судового рішення, в якому іменем України закріплюється результат такого захисту, що є обов'язковим для всіх державних органів, підприємств, установ, організацій, органів місцевого самоврядування, посадових та інших осіб і підлягає виконанню, в тому числі й у примусовому порядку, на всій території України. Судовий захист може бути ефективним,

а судова влада дієвою і впливовою тільки тоді, коли реалізуються судові рішення. З реалізацією судових рішень закінчується, як правило, і сам процес судового захисту.

Сьогодні досить часто можна почути пропозиції, що гарантований Конституцією України процес судового захисту прав і свобод людини необхідно розглядати не тільки з формальної точки зору, а й обов'язково в контексті питання про те, наскільки реальними є права людини та наскільки ефективним є їх правовий захист у повсякденному житті. Вочевидь, відповідь прямо пов'язана з тим, яким є рівень забезпечення можливості людини обстоювати свої конституційні права в судовому порядку, апелюючи до неупередженого і незалежного суду виключно на основі самої Конституції.

Частиною 2 ст. 8 Конституції України встановлено, що вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі і повинні відповідати їй. Це положення говорить про те, що Основний Закон має подвійний статус. Зокрема, з одного боку, він формально-юридично регламентує принципи, на яких здійснюється правотворчість законодавчою владою, а з іншого – Конституція України сама постає як один із продуктів правотворчої діяльності суспільства. Досліджуючи проблему судового захисту в контексті змагальності сторін, слід звернути увагу на норми ч. 3 цієї статті, які передбачають 2 важливі моменти: а) норми Конституції України є нормами прямої дії; б) звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Конституційна норма щодо захисту прав людини в Україні є одним з елементів чинної юридичної практики. На думку вітчизняного дослідника Р. Яценка, Конституція України втілює властиве суспільству розуміння того, в який спосіб повинна бути організована державна влада, як вона має функціонувати, на яких рівнях та за якими правилами вона взаємодіє з громадянами і суспільством у цілому¹. Оскільки судова влада є складовою державної влади, таке визначення безпосередньо її стосується. Отже, говорячи про Конституцію України, можу констатувати наявність волі суспільства, що дістала своє закріплення в її відповідних статтях. Причому така воля може бути спрямована як на розширення впливу держави загалом, так і на обмеження держави і контролю за владою конституційно-правовими засобами.

Фактично вся Конституція України є гарантією прав та свобод людини. З усіх її статей безпосередньо правам і свободам людини присвячено майже третину. Як зазначає вітчизняний дослідник В. Лисак, «із 48 статей II розділу Основного Закону, присвяченого правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, тільки окремі частини 18 статей ... є бланкетними, тобто такими, що відсилають до норм відповідного законодавства, якими врегульову-

¹ Яценко Р.Ю. Система принципів правотворчої діяльності та їх законодавче забезпечення / Р.Ю. Яценко // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 44. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С. 251.

ються означені правовідносини»¹. Приписи інших статей не мають таких відсилань і, як зазначалося вище, відповідно до положення ч. 3 ст. 8 Конституції України є нормами прямої дії.

Зауважу, що матеріальні та процесуальні закони також створюють умови та гарантують захист основоположних прав і свобод людини. Тоді виникає запитання: хто і яким чином може контролювати дотримання конституційних приписів та норм процесуального законодавства, що гарантують законність, повноту, об'єктивність, неупередженість суду і належний рівень використання процесуальних прав сторонами? На мою думку, таким своєрідним контролером може виступати сама сторона судового процесу. Саме в результаті реалізації свого права на змагальність, свободу в наданні суду своїх доказів та у доведеності перед судом їх переконливості і дістає вияв можливість для сторони контролювати хід судового процесу з усіма притаманними йому особливостями.

У судовому процесі сторона може вказати та довести хибність застосування тієї чи іншої норми матеріального або процесуального закону, обґрунтовано спростувати доводи протилежної сторони. У разі незгоди сторони з прийнятим судовим рішенням або будь-яким іншим, на думку сторони, порушенням з боку суду така сторона може звернутися з відповідною скаргою до суду вищої інстанції. Фактично про всі доводи, що сторони викладають в апеляційних скаргах, вони говорять як у судових дебатах, так і в ході всього судового процесу в суді першої інстанції. Таким чином, апеляційну скаргу можна розглядати як висновок контролюючої особи (сторони) щодо здійснення судочинства у ході змагальності сторін за участю суду у судовому процесі. Отже, при розгляді контрольної функції засади змагальності сторін простежується цілий ряд її особливостей, які полягають в такому: а) реалізація сторонами засади змагальності не дає можливості суду відступати від встановленої законодавством процедури розгляду справи; б) така реалізація змушує суд застосовувати той матеріальний закон, який дійсно відповідає обставинам справи та врегульовує конкретну правову ситуацію (правовий спір); в) однаково ставитися до сторін процесу, належно розглядати їх заяви чи клопотання.

На мою думку, лише конституційна засада змагальності сторін відіграє таку значущу роль у контролі за всім перебігом подій у судовому процесі. Саме через її втілення повною мірою реалізуються також інші засади: законність, рівність усіх учасників перед законом і судом, гласність судового процесу, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження, тобто ті із засад, які притаманні всім без винятку формам судочинства, оскільки сторони заінтересовані у справедливому вирішенні їх правового спору. Таким чином, засада змагальності опосередковано, через її контролюючу функцію є гарантом законності, об'єктивності, неупередженості та повноти судового розгляду.

¹ Лисак В.Д. Судовий адміністративний процес в Україні у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / В.Д. Лисак // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 36–39.

ду справи. Жодна інша засада не є такою універсальною і всеохоплюючою за своїм змістом та не виконує стільки функцій одночасно. Тому вважаю, що засада змагальності заслужено посідає належне місце серед інших основних конституційних засад судочинства.

Виходячи з викладеного, незалежно від форми судочинства вся діяльність суду зводиться до пошуку та встановлення істини у тій чи іншій справі. Як вважав свого часу російський дослідник другої половини XIX ст. М. Троїцький, істина (*veritas*), або істинне припущення – це відповідність ствердження або заперечення якого-небудь співвідношення його дійсній наявності чи відсутності між існуючими співвідношеннями речей, їх ідей і законів¹. На мою думку, якщо ми дійсно хочемо мати змагальний судовий процес, то повинні відійти від обов'язку суду шукати істину. Пошук істини має бути обов'язком для сторін, як це передбачено, наприклад, у Цивільному процесуальному кодексі України. Однак інші процесуальні закони України зобов'язують суд разом із сторонами виявляти власну ініціативу у пошуку доказів (вважайте – істини), оскільки істина визнається достовірною (*certa*), коли співвідношення, що стверджується або заперечується, насправді виявляється існуючим чи неіснуючим і підлягає перевірці. Щоб вести мову про дійсно змагальний процес, суд має встановлювати істину в процесі змагальності сторін, ґрунтуючись на доказах, доводах та запереченнях, що їх надають сторони та інші учасники судового процесу, а не шукати її за власною ініціативою. Недарма існує народна приказка: у спорі народжується істина.

Оскільки сторони заінтересовані у позитивному вирішенні для себе судової справи, то змагальність сторін у судовому процесі є гарантією ефективності судочинства. Офіційно про «ефективність» вперше було зазначено у Загальній декларації прав людини, яка була прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Наведене практично повністю знайшло своє підтвердження у статті 6 Конвенції².

Судова реформа в Україні, що є складовою правової реформи, здійснюваною в державі, полягає не тільки в прийнятті нових чи зміні і доповненні чинних законодавчих актів, запровадженні організаційних новел, удосконаленні правозастосовної практики тощо. Вона вимагає і проведення системних теоретичних досліджень, пов'язаних з аналізом існуючого стану речей у судовому устрої і судочинстві, опрацювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх оптимізації, підвищення ефективності та критичного розгляду пропонуваніх реформаторських рішень. Концептуальним положенням судової реформи повинно стати підвищення ефективності судового захисту людини.

Донедавна судова реформа зводилася до створення нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів у сфері матеріального права, результатом чого є прийняття нового Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України. Але, займаючись визначенням різного роду прав, які

¹ *Троїцкий М.М.* Учебник логики: В 3 кн. / М.М. Троїцький. – М., 1886. – Кн. 1. – С. 56.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: станом на 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

можуть мати громадяни та організації, законодавець мало звертав уваги на необхідність закріплення відповідних засобів, за допомогою яких можливо було б людині обстояти своє порушене право. При цьому йдеться не тільки про закріплення разом із правами і засобів їх судового захисту, а й про детальну та цілісну розробку процедур такого захисту. Тому саме юридичні процедури є важливим засобом утілення в життя прийнятих і запроваджених законодавчих новацій, оскільки потреба у вказаних процедурах і відокремлює правосуддя від інших видів державної діяльності.

Отже, досягнення ефективного рівня захисту прав та інтересів вбачається нагальним завданням судової реформи. Разом із тим ефективність захисту не досягається лише шляхом створення системи юрисдикційних органів, яким властиві визначений порядок розгляду і вирішення віднесених до їх компетенції юридичних справ, законодавчого закріплення прав громадян і організацій на захист, у тому числі і судовий, визначення способів захисту порушених чи оспорюваних прав. Реально існуюче право може бути не захищено з причин відсутності чи недосконалості юридичних процедур. Тому вирішенню підлягає питання про якість, ефективність власне процедур захисту прав, з урахуванням того, як вони впливають на захист матеріального права. На мій погляд, дослідження цих питань є можливим у межах категорії механізму захисту суб'єктивних прав.

У контексті судового механізму захисту необхідно вести мову про змагальність судочинства. Проблема змагальності досліджується досить давно, але розглядатися вона повинна не тільки як принцип судочинства або його конституційна засада. Цінність дослідження можливо збільшити, вивчаючи феномен змагальності із зазначених позицій, оскільки вихід за встановлені рамки судового процесу дозволяє по-іншому оцінити дію змагального начала у судочинстві. Теоретичну основу зазначеного питання становлять праці радянських та сучасних вітчизняних правників. Основні напрацювання зводяться до того, що: 1) механізм захисту суб'єктивних прав виокремлюється як категорія, за допомогою якої можливо дати аналіз конкретним механізмам захисту – судовому, адміністративному, нотаріальному, третейському тощо; 2) аналіз змагальності у судовому механізмі захисту дає змогу визначити теоретичні підходи до відображення ролі і функцій змагального начала у процесі та його співвідношення з повноваженнями суду.

Існуючі механізми захисту прав є різними. Найбільш розвинутим вбачається судовий механізм, при цьому суттєвим елементом такого виду захисту прав є методи встановлення фактичних обставин справи. Від того, як утілюються такі методи, залежить ефективна реалізація матеріально-правової норми, захист порушеного або оспорюваного права. Констатую, що зарубіжна процесуальна доктрина розглядає змагальність скоріше не як принцип судочинства, а як взаємопов'язану сукупність методів, що забезпечують ефективне вирішення спору. Саме з урахуванням наведеного проводиться поділ на змагальне і слідче судочинство, причому в основі такого поділу знаходяться роль і функції суду щодо дослідження матеріальної сторони справи. Разом із тим розмежування судового процесу на змагальний і слідчий багато в чому є умовним.

У країнах континентальної Європи судочинство пройшло шлях від «чисто» змагального процесу до посилення ролі суду та наділення його повноваженнями щодо корекції змагальності сторін. Однак загалом судовий процес зберігає свою змагальну основу. Зокрема, це пов'язано з іншою, аніж у країнах загального права, концепцією змагальності – зростання ролі суду розглядається не як суперечність змагальному началу, а як його доповнення в аспекті оптимізації процесу, виходячи із соціально-економічних потреб.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що російська дореволюційна теорія судочинства, зокрема Є. Васьковський, розглядала змагальність і як принцип процесу, і як механізм дослідження фактичних обставин справи, що визначалися процесуальним становищем суду і сторін процесу. Незважаючи на наявність різних концепцій, поглядів і підходів, загальним у доктрині було невизнання «чисто» змагального судочинства з одночасним обґрунтуванням необхідності надання суду відповідних повноважень щодо безпосереднього керівництва матеріальною стороною процесу¹. Суттєво, що і розвиток російського процесуального законодавства кінця XIX–початку XX століття характеризувався поступовим зростанням повноважень суду в питаннях збирання та дослідження доказів. Разом із тим таке зростання було б незначним, якби суд не отримав більші повноваження, оскільки, на думку російського дослідника С. Шишкіна, змагальний за своєю суттю процес доповнився «інструкційним принципом»².

Сучасна вітчизняна теорія процесуального права розглядає змагальність практично завжди як засаду судового процесу, що відображено у відповідних нормах процесуального законодавства, зводячи її лише до змагальної форми. Вважаю, що для розуміння змагальності необхідним є застосування більш комплексного підходу – змагальність повинна розглядатися як одна із характеристик процесу, що визначає його розвиток з точки зору матеріальної (змістовної) сторони. Крім того, змагання сторін вбачається неможливим без урахування ролі і повноважень суду, оскільки вони також повинні включатися до аналізу при дослідженні змагального судочинства. І хоча активність суду у процесі становить собою одну із головних перешкод на шляху до реалізації змагального начала, разом із тим вона історично мала нормативне підґрунтя.

Змагальність характеризує судовий процес не тільки як зміст, а й і в аспекті його форми – це змагання сторін у доказуванні своєї правоти, обґрунтованості власної позиції. Однак аналіз концептуальної і практичної основи змагальності показує, що переваги змагальної системи судочинства – відповідність інтересам сторін, ретельність опрацювання фактичного матеріалу сторонами, чесність і справедливість змагання – можуть обернутися його недоліками. «Чиста» змагальність не є здійсненою, для цього потрібні відповідні стримувальні бар'єри. Але навіть за наявності таких перешкод

¹ *Васьковський Е.В.* Курсь гражданского процесса: В 2 т. / Е.В. Васьковский. – М.: Изд. бр. Башмаковых, 1913. – Т. 1: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. – С. 211.

² *Шишкин С.А.* Состязательность в судебном механизме защиты гражданских прав: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Шишкин С.А. – М., 1996. – С. 132.

залишаються проблеми, найсуттєвіша з яких – забезпечення юридичної і фактичної рівності сторін у судовому змаганні з позицій виокремлення змагальності як сукупності взаємопов'язаних методів дослідження фактичних обставин справи, тобто тоді, коли судочинство може бути побудовано саме у такий спосіб.

Навряд чи можливим є законодавче конструювання ідеальної моделі змагальності сторін у судовому процесі. Оптимальне змагальне судочинство є продуктом історичних, соціальних, економічних, морально-етичних причин. Тому змагальний процес, що існує у країнах загального права, не може бути еталоном для конструювання вітчизняної моделі змагальності судочинства. Водночас недоліки змагального процесу диктують необхідність збереження повноважень у цій сфері за судом, причому наявність у нього повноважень щодо збирання доказів не є відображенням принципу матеріальної (об'єктивної) істини. Повноваження суду більшою мірою визначаються співвідношенням приватноправової природи і публічних аспектів окремих видів судочинства.

Виходячи з наведеного, не можна визнати правильним те, що чинне процесуальне законодавство загалом ґрунтується на правах тільки сторін і не містить норм, які прямо надають суду повноваження щодо безпосереднього збирання доказів. У контексті реалізації права на судовий захист змагальний судовий процес допускає існування визначених стандартів, дотримання яких спрямовується на забезпечення чесності змагання та відповідальності за їх недодержання чи нехтування під час вирішення спору в суді.

СЕРДЮК В. Право на судовий захист у контексті змагальності сторін.

У статті відображено особливості права на судовий захист та механізму його реалізації у контексті змагальності сторін судового процесу.

Ключові слова: змагальність, право на судовий захист, механізм, реалізація.

СЕРДЮК В. Право на судебную защиту в контексте состязательности сторон.

В статье отобразены особенности права на судебную защиту и механизма его реализации в контексте состязательности сторон судебного процесса.

Ключевые слова: состязательность, право на судебную защиту, механизм, реализация.

SERDYUK V. The right to judicial protection in the context of the adversarial parties.

The article is particularly the right to judicial protection and the mechanism of its implementation in the context of adversarial litigation.

Key words: competitiveness, the right to judicial protection, the mechanism, realization.